

## ЛЕКСИКА ЗИМОВОГО ТА ВЕСНЯНОГО ЦИКЛІВ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В ГОВІРЦІ СЕЛА РОГІЗНОГО НА НАДСЯННІ

### LEXICON OF WINTER AND SPRING CYCLES OF THE CALENDAR RITUALS IN THE DIALECT OF ROGIZNE VILLAGE IN NADSIANNIA

Глібчук Н.М.,

*orcid.org/0009-0008-2387-4022*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика  
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті проаналізовано лексику зимового та весняного циклів календарної обрядовості в говірці села Рогізного Яворівського району Львівської області. Ця говірка є мікросистемою надсянського діалекту, який із середини ХХ ст. через позамовні, передусім політичні, причини піддався руйнуванню. Представникам обстежуваної говірки завдяки географічному розташуванню не довелося спіткати долі переселенців. З огляду на трансформацію діалектного континууму надсянського говору загалом і на наявність цікавих за змістом аудіозаписів із с. Рогізного здійснено лексико-семантичний аналіз зафіксованих у цьому населеному пункті назв календарної обрядовості. Простежено динамічні процеси в лексичній системі цієї говірки, а також виявлено архаїчне й нове у досліджуваній тематичній групі лексики. Зафіксовано чимало як загальноживаних, так і вузьколокальних назв (слів, словосполучень чи фразеологізмів). Розкрито їхнє значення у контекстах. Описано фонетичні особливості діалектизмів. В окремих випадках з'ясовано походження лексем. Вибірково описано спосіб творення аналізованих слів. Проведено паралелі вживання номенів цієї тематичної групи із їхніми відповідниками в сусідніх говорах. Проаналізовано також назви, які можуть уживатися як в обрядовому, так і в позаобрядовому значенні. Виявлено вузьколокальні діалектизми ендемічного характеру, тобто такі, які функціонують тільки на території окремих сіл Надсяння, їх не фіксують діалектні словники. Звернено увагу на символіку свят та світоглядні уявлення представників надсянських говірок. Уведено в науковий обіг цікавий фактичний матеріал, що засвідчує неповторність, багатство, своєрідність духовної культури діалектоносіїв. Описано календарну обрядовість зимового та весняного циклів – невелику частину лінгвістичних студій, суміжних із етнологією, що демонструють стійкість народних традицій, які не змогла знищити радянська антирелігійна політика.

**Ключові слова:** надсянський діалект, говір, говірка, ендемічна лексика, локалізм, вузьколокальний діалектизм, етнографізм, лексика календарної обрядовості, геортонім, південно-західне наріччя української мови, діалектний фразеологізм.

The article analyzes the lexicon of winter and spring cycles of the calendar ritual in the dialect of Rogizne village in Yavoriv district of Lviv region. This dialect is a microsystem of the Nadsiania dialect, which has been destroyed since the middle of the 20th century due to extralinguistic, primarily political, reasons. The representatives of the studied dialect, due to their geographical location, did not have to suffer the fate of immigrants. Given the transformation of the Nadsiania dialect continuum in general and the presence of interesting audio recordings from Rogizne, a lexical and semantic analysis of the names of calendar rituals recorded in this village was carried out. The study also traces the dynamic processes in the lexical system of this dialect and identifies archaic and new elements in the studied thematic group of lexicon. We have recorded many common and narrow local names (words, word combinations, or idioms). Their meaning in context is revealed. The phonetic features of dialectisms are described. In some cases, the origin of the lexemes is clarified. The method of formation of the selected analyzed words is described. Parallels are drawn between the use of nouns of this thematic group and their counterparts in neighboring dialects. The article analyzes names that can be used in both ceremonial and non-ceremonial meanings. Narrow local dialectisms of endemic nature have been identified, that is, those that function only in the territory of individual villages of Nadsiania and are not recorded in dialect dictionaries. The study also focuses on the symbolism of holidays and the worldviews of representatives of Nadsiania dialects. Interesting factual material has been introduced into scientific circulation, attesting to the uniqueness, richness, and originality of the spiritual culture of dialect speakers. The calendar rituals of the winter and spring cycles are described – a small part of linguistic studies related to ethnology, demonstrating the resilience of folk traditions that the Soviet anti-religious policy could not destroy.

**Key words:** Nadsiania dialect, dialect, dialect phraseologism, endemic lexicon, localism, narrow local dialect, ethnography, lexicon of calendar rituals, geortonym, southwestern dialect of the Ukrainian language.

**Постановка проблеми.** Надсяння – етнографічний район України, населення якого разом з українцями Лемківщини, Холмщини й Підляшшя зазнало найбільших людських, матеріальних та морально-психологічних втрат у середині ХХ ст. У повоєнний період більша його частина опинилась у складі Республіки Польщі, а тих

українців, які раніше проживали в долині Сяну та його правобережних приток, примусово виселили до УРСР або на північний захід сучасної Польщі [5, с. 11]. Зважаючи на ці факти, важливо фіксувати й вивчати надсянські діалектизми, окремі з яких є унікальними. Локальні, просторово обмежені одиниці діалектної мови завжди привертати

увагу лінгвістів. М. Никончук запропонував термін «ендемізм». Ендемічними мовними явищами він називав «лінгвами локального поширення, що не повторюються ні на якому іншому ареалі» [23, с. 3]. П. Гриценко використовує термін «локалізм», вказуючи, що визначальною рисою локалізмів є обмежений простір їх побутування, незначне поширення в континуумі [8, с. 236–244]. Разом із цим поділяємо думку М. Никончука, що «вичленування говіркових груп за ендемічними фактами має цілком умовний характер. Територіальну дискретність виявляє говірка практично майже кожного населеного пункту, тому що в кожній говірці є неповторні мовні особливості» [23, с. 6].

#### Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Словникова система надсянських говірок вивчена недостатньо. На думку Ф. Жилка, особливості лексики Надсяння виявляються в значному нашаруванні слів із польської мови, що вимовляються по-польськи або в фонетичній оболонці у згоді з особливостями місцевих говірок. Автор стверджує, що деякі суто місцеві слова, поширені іноді також в окремих карпатських або наддністрянському говорах [15, с. 91]. Різні тематичні групи лексики надсянських говірок – у колі наукових зацікавлень українських діалектологів. Родинно-побутову лексику цього діалекту вивчає Л. Хомчак. Дослідниця говорить про унікальні назви, не засвідчені в інших говорах української мови: *настільник* ‘весільний хліб нареченої’; *космата* ‘частування і святкування з нагоди народження дитини, що відбувається перед хрестинами і на яке запрошують лише найближчих родичів, друзів та сусідів’ [5, с. 60–67]. В. Різник досліджує лексику на позначення їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя [28].

Саме лексику календарної обрядовості на матеріалі різних українських говорів аналізували Г. Аркушин [1], М. Лесів [18], Н. Хобзей [38], Н. Осташ [25; 26; 27], М. Шарапа [40], Е. Гоца [9], О. Миголинець [20; 21; 22] та інші вчені. У найновішому підручнику «Українська діалектологія» Н. Глібчук, О. Костів описані діалектизми календарної обрядовості надсянських говірок [3, с. 217–224].

Вузьколокальні лексеми на матеріалі різних говорів досліджували також К. Глуховцева [4, с. 177–182], Г. Гримашевич [7, с. 289–294], Т. Тищенко [36, с. 1–11].

**Постановка завдання.** Говірка с. Рогізного Яворівського р-ну Львівської області є мікросистемою надсянського діалекту, який, як відомо, з половини ХХ століття зазнав незворотних змін

через позамовні, передусім політичні, причини, звузив свій ареал унаслідок операції «Вісла». На щастя, представникам цієї говірки, що розташована за 9 км від м. Яворова і за 50 км від м. Львова, не довелося спіткати гіркої долі переселенців. Водночас ураховуючи трансформацію діалектного континууму надсянського говору загалом і маючи в своєму розпорядженні цікаві за змістом аудіозаписи із с. Рогізного, визначаємо **мету** – здійснити лексико-семантичний аналіз назв календарної обрядовості зимового та весняного циклів, зафіксованих у цьому населеному пункті. Це дасть змогу простежити динамічні процеси в лексичній системі цієї говірки, а також виявити архаїчне й нове у досліджуваній тематичній групі лексики. **Джерельною базою дослідження** є мовлення інформантів різних вікових груп із с. Рогізного, яке записала студентка філологічного факультету ЛНУ імені Івана Франка Гоза Стефанія 2015 року.

**Виклад основного матеріалу.** Опираючись на фактичний матеріал, проаналізуємо лексику зимового та весняного циклів.

У діалектних текстах, записаних у с. Рогізному Яворівського р-ну Львівської області, зафіксовано чимало як загальноприйнятих, так і вузьколокальних назв (слів, словосполучень чи фразеологізмів), пов’язаних із зимовим циклом календарної обрядовості. Подаємо їх не в алфавітному порядку, а за хронологією обрядових дійств.

**Андр’їя:** *зби<sup>е</sup>ралис’і на Андр’їя і х’лопц’і / і д’ї<sup>у</sup>чата // х’лопц’і і н’із’н’їши приху<sup>д</sup>или / д’ї<sup>у</sup>чата с’і зби<sup>е</sup>рали і к’лали / гу<sup>т</sup>овили там шос’ //*. За новоюліанським календарем, це свято припадає на 30 листопада. «Хоч Андрій Первозваний – християнський святий, але в народній традиції звичай і обряди в день цього святого мають стародавній, дохристиянський характер: угадування майбутньої долі, заклинання тощо» [2, с. 16]. Ім’я святого водночас виконує функцію геортоніма. У мікросистемі обстежуваної говірки це слово не відрізняється від відповідника української літературної мови.

**рахувати** <sup>1</sup>колик’і: *ту<sup>д</sup>’і два’найц’іта гу’дина / ху’дили рахувати <sup>1</sup>колик’і / ї<sup>д</sup>увец / мулу’дец / ї<sup>д</sup>увец / мулу’дец / кут’рії <sup>1</sup>віди / чи <sup>1</sup>н’іди <sup>1</sup>д’ї<sup>у</sup>чина за х’лопц’і / чи за ї<sup>д</sup>’ї<sup>у</sup>ца //*. Це словосполучення безпосередньо пов’язане зі святом Андрія. За народними віруваннями, цей звичай допомагав дівчатам передбачити майбутню долю. До складу цього етнографізму входить діалектизм <sup>1</sup>колик. Його відповідник у літературній мові – кілок. Це словосполучення є фонетичним діалектизмом і водночас етнографізмом.

**к'їдати чобути чиризе халупу:** ну кулис' були тик'ї с'в'ета // Анд'р'їя // ну і к'їдали чобути чиризе халупу / прихудили д'їук'ї / хлопці / і тий чобути зби'рали // хлопці пришоу / йак ўз'ау чоб'їт // ду тойї д'їук'ї пришоу і сказау // ну да'ваї пум'їр'її // тайа д'їука м'їр'їла тий чобути / пом'їр'їла / а значит той чоб'їт п'їдходи / п'їд'їшоу той чоб'їт / значит йї брау ду тойї халупи / о'бн'їмау чи ц'їлу'вау чи шо там / н'їхто с'ї ни див'їу // Під час цього обряду дівчата ворожили на своїх суджених. Це словосполучення є етнографізмом, водночас його компоненти характеризуються фонетичними особливостями, характерними для надсянських говірок: к'їдати (и → і), чобути (о → у), чиризе (оглушення дзвінків у кінці слова).

**Мику'лайя:** а йше п'їтху'дили с'в'ата Мику'лайя / і на Мику'лайя д'їти ўс'ї чикали / чикали / бу Мику'лаї шос' прин'їсе // За новоюліанським календарем, це свято припадає на 6 грудня. В обстежуваній говірці цей геортонім є фонетичним діалектизмом, в якому реалізується характерна для Надсяння риса, а саме укання (о → у).

**В'їл'їя:** а ку'ли п'їтху'дили р'їзд'в'ан'ї с'в'ата і на В'їл'їю / тату йшоу ду ст'удолі / брау су'лomu / в'їзау су'лomu // У «Словнику української мови» в 11-ти томах, в словнику-довіднику В. Жайворонка «Знаки української етнокультури», а також у діалектних словниках немає слова В'їл'їя. Натомість у «Словнику української мови» в 20-ти томах є іменник вігїлія, що має два значення: 1. 'одиниця виміру нічного часу в римській армії'; 2. 'усеношна в християн римського обряду' [35, с. 577]. Слово латинського походження, потрапило у південно-західні говори української мови за посередництвом польської мови, де *wigilia* і означає 'вечір напередодні великого свята', наприклад, *Wigilia Bozego Narodzenia* 'вечір напередодні Різдва', тобто Святий вечір. У лемківських говірках уживається форма *Велия* із цим же значенням. Діалектоносії із с. Рогізного Яворівського р-ну Львівської області переддень (Надвечір'я) Різдва Христового називають В'їл'їя. Є всі підстави вважати цей геортонім власне лексичним діалектизмом.

**кут'а:** мовили нац'їр і нуму'лилис'ї і ту'ди с'їдали за с'т'їу // с'їдали за с'т'їу / і ўс'о'булу / кут'а була // а кут'у ўсе тату брау і к'їдау ду ну'вали // йак с'ї бугату ч'їти / ту 'буде' ўро'жаї ви'лик'її // В обстежуваній говірці ця лексема не відрізняється від відповідника української літературної мови. Як відомо, це 'обрядова каша з ячмінних або пшеничних зерен, уживана з солодкою підливою напередодні Різдва чи Водохреща' [30, с. 419].

Це слово є загальноукраїнським етнографізмом.

**пири'веслу:** брали зи с'їна рубили так'е пири'веслу / брали лошк'ї / зби'рали / і ўс'ї дукупи в'їзали і клали п'їт той убрис // В українській літературній мові є слово *перев'єсло* в значенні 'джгут із скрученої соломи для перев'язування снопів' [32, с. 139]. Ця назва може вживатися як в обрядових, так і в позаобрядових контекстах. В обстежуваній говірці це слово є фонетичним діалектизмом, для якого характерні такі звукові зміни: е → и, о → у, наголос тільки на третьому складі.

**с'н'їнок:** а ў кутику тик'її с'тавили с'н'їнок / то буу / то й'їкос' то ти'пер називайут / д'їдух / і ту'д'ї да'ваї / йак хлопці приху'дили с'паліц'їми / гус'подар бире той с'н'їн / а тийе д'їти / а тийе д'їти старайуц'ї пу т'їм сну'п'ї / та йше ї дїт' д'їс'тау // і во за тими ку'лачч'їками ху'дили // Цей демінутив утворений від слова *сніп* 'зв'язаний оберемок зрізаних стебел (з колосками) хлібних злаків та інших культур' [30, с. 427]. Ця назва може вживатися як в обрядових, так і в позаобрядових контекстах, вона не відрізняється від відповідника літературної мови. Але варто зазначити, що зменшено-пестливі утворення є характерною особливістю саме обрядових назв: *ту'рун'у* 'тур, бичок', *ву'диц'а* 'свячена вода'. У мікросистемі говірки синонімом до слова *с'н'їнок* є назва *д'їдух*.

**д'їдух:** а ў кутику тик'її с'тавили с'н'їнок / то буу / то й'їкос' то ти'пер називайут / д'їдух // Цей етнографізм має два значення: 1. 'солома або сіно, що стелять у хагах під Різдво Христове'; 2. 'ритуальний сніп (святочний дід) жита або пшениці, який ставлять у Святвечір на покуті під образами' [10, с. 88]. В обстежуваній говірці діалектоносії віддають перевагу синоніму *с'н'їнок*. Слово *д'їдух* не відрізняється від відповідника літературної мови.

**Р'їзд'во:** а во йа їше за'була за Р'їзд'во ска'зати / йак ху'дили хлопці і були тик'ї і шопк'ї / тик'а була шопка // Щодо етимології цього слова, то воно "очевидно, результат фонетичного розвитку давнішого \**рожьство* 'народження, Різдво', пов'язаного з *родити*" [12, с. 92]. У мікросистемі говірки геортонім *Р'їзд'во* не відрізняється від відповідника літературної мови.

**кул'їдувати:** ху'дили хлопці і були тик'ї і шопк'ї / тик'а була шопка // Дієслово *кул'їдувати* в с. Рогізному Яворівського р-ну є фонетичним діалектизмом, для якого характерне укання і перехід а → і.

**ту'рун'у:** начи'нали їти ма'лен'к'ї ку'л'їдни'к'ї з ту'рун'ум абу з 'їркуйу // ну та ї ту'рун'уви / ну во тик'а бур'уда та ї паўка тик'а / ку'л'їдували // Цей

демінутив мотивований словом *тур*. «У народній поезії – символ, втілення велетенської сили й хоробрості» [34, с. 323]. «В Галичині та Подністров'ї було свято Тури чи Туриці на честь бога Тура, коли водили по селу бичка й приспівували: «Ой Туре, Туре небоже, ой обернися та й подивися» [14, с. 609]. В обстежуваній говірці слово *туруну* є вузьколокальним діалектизмом-етнографізмом, що сягає дохристиянських часів.

**Нувий рік:** *а туді ўже йшоў Нувий рік // д'іти зби<sup>л</sup>ралис'і / мама шили йім тур'би / та'к'і з л'і-ногу пулут'на / ў к'ін'ц'і давали бул'би мален'к'і / заўйязували так і йшли д'іти / і то 'поўну д'ітмі йшло //*. Новий рік за новоюліанським календарем припадає на північ між 31 грудня та 1 січня. Вечір напередодні Нового року називається Маланчиним вечором і є традиційно одним з улюблених свят українців. У с. Рогізному назва *Меланчин вечір* не зафіксована. Найважливішою традицією Нового року є посівання. Посівати починають ще з самого ранку до сходу сонця, переважно хлопчики або чоловіки. Є прикмета, що першим в дім цього дня повинен зайти чоловік.

**Ш'ч'ідрачка:** *а 'n'іс'л'а Ну'вогу 'року ўже над'ху'дили д'руг'і с'в'ата / то 'була Ш'ч'ідрачка //*. У загальноукраїнській традиції це вечір напередодні Нового року [14, с. 654]. У західних регіонах України, зокрема, у Галичині Щедрим (Другим Святим вечором) називають вечір 5 січня напередодні Водохреща (на інших теренах України цей вечір знано як Голодна кутя). За новоюліанським календарем це свято відзначають 5 січня. Як видно з контекстів, у с. Рогізному Яворівського р-ну Львівської області геортонім *Ш'ч'ідрачка* позначав вечір напередодні Водохреща. Імовірно, це похідне слово утворилося від прикметника *ш'ч'ідрий* за допомогою суфікса *-ачк-*. Водночас у с. Чернилява Яворівського р-ну Львівської області на позначення цього свята зафіксований геортонім *Шчад'ра*: *'потім їде Во'до'хрешча / ў нас назив'айес'а Шчад'ра // ў 'першіі ден' на Шчад'ру 'тоже" с'в'атили 'воду // то йе зач'аток Шчад'ри / в'іс'ім'наіц'іто'го' с'іч'на //* [37, с. 25]. Припускаємо, що дериват *Ш'ч'ідрачка* міг утворитися від іменника *Шчад'ра* за допомогою суфікса *-ачк-*. Отже, можемо говорити про множинну словотвірну похідність. За даними етимологів, прикметник *щедрий* сягає «праслов'янського *šcedrъ* < іє. \*(s)ked- ‘розколювати, розривати’; розвиток значення: розколюю → розкидаю → роздаю; *щедрий* ‘той, хто багато роздає’» [13, с. 502–503]. Це слово є вузьколокальним діалектизмом ендемічного характеру, тобто таким, який функціонує тільки на території окремих сіл Надсяння, його не

фіксують діалектні словники говорів південно-го-західного наріччя української мови.

**ш'ч'ідрачка:** *йа знайу ш'ч'ідрачку / т'іку доўгу ш'ч'ідрачку / чи йе / чи німа пан гус'но-дар до'ма? // ої німа / німа / ў 'темно'му 'л'іс'і // то 'n'іс'н'а 'доўга і т'іка 'гарна //*. У с. Рогізному слово *ш'ч'ідрачка* вживається також в іншому значенні, а саме ‘щедрівка’. Як відомо, це «старовинна українська обрядова величальна пісня, що виконується в Щедрий вечір під час обряду щедрування» [14, с. 655]. Це також вузьколокальний діалектизм ендемічного характеру.

**Ш'ч'ідрий 'веч'ір:** *а 'n'іс'л'а Ну'вогу 'року ўже над'ху'дили д'руг'і с'в'ата / то 'була Ш'ч'ідрачка / Ш'ч'ідрий 'веч'ір //*. У мікросистемі обстежуваної говірки синонімом до геортоніма *Ш'ч'ідрачка* виступає двокомпонентна атрибутивна назва *Ш'ч'ідрий 'веч'ір*. Це фонетичний діалектизм, де *а* → *і* під впливом попередніх пом'якшених приголосних.

**ш'ч'ідрувати:** *ўже д'іў'чата х'лопц'ім ш'ч'ідру'вали 'пун'ід'м 'в'ікна //*. Це дієслово означає ‘співати щедрівки, брати участь в обряді, пов'язаному з виконанням цих пісень’. Групи щедрувальників піснями славлять господарів, бажають їм здоров'я і достатку, за що отримують винагороду. На більшій території України щедрують лише дівчата. В обстежуваній говірці це слово є фонетичним діалектизмом.

**Во'до'хрешча:** *а на Ш'ч'ідрачку / то йе тої / на Во'до'хрешча / то 'била ве'ч'ер'і //*. У різних регіонах України на позначення цього геортоніма функціонують такі назви: *Водохрестя, Водохрешча, Водохища, Водохрещі, Водохреще, Хрещення*. Це «народні назви християнського свята Святого Богоявлення (Богоявління – Хрещення Ісуса Христа на річці Йордан, або ще Хрещення Господнього, що припадає на 6/19 січня; обрядовість цього свята і вірувань, пов'язаних із ним, відбивають загальну символіку творення щасливого (передусім урожайного) нового року; за повір'ями, річкова вода набуває в цей час особливої сили, тому що в ній купався сам Господь» [14, с. 109]. У мікросистемі говірки с. Рогізного це слово є фонетичним діалектизмом, для якого характерні укання та зміна наголосу.

**вудіц'а:** *с'ідали за с'т'іў / ви'чер'іли / а туді вудіц'у с'в'ітили //*. У с. Рогізному освячена вода на Водохреща називається *вудіц'а*. Суфікс *-иц-* виражає значення суб'єктивної оцінки. Це слово є фонетичним діалектизмом з характерною для надсянських говірок рисою укання.

**Трох с'в'і'тих:** *ўс'і с'в'ета т'ік'і Р'із'в'ан'і / то ўс'о пр'у'ходи 'чириз'і с'іч'ен' / а за'к'ін'чуйц'і*

*пирід*<sup>m</sup> *постум Виликодним / то ўже ѿ Трох с'в'ітих і Стр'ітич'н'а* // Це свято за новоюліанським календарем відзначають 30 січня на честь трьох великих учителів, проповідників і Отців Східної Церкви: святого Василя Великого, святого Григорія Богослова і святого Йоана Золотоустого. У говірці с. Рогізного цей геортонім є фонетичним діалектизмом, у якому спостерігається ствердіння *p'* та перехід *a* → *i* під впливом попереднього м'якого приголосного.

*Стр'ітич'н'а*: *то ўже ѿ Трох с'в'ітих і Стр'ітич'н'а* // В українській літературній мові функціонує геортонім Стрічення [Господнє]. За новоюліанським календарем, це свято припадає на 2 лютого. Його відзначають «на честь принесення Дівою Марією немовляти Ісуса Христа в Єрусалимський храм на 40-й день після народження й стрічення старця Симеона з Божим дитям; припасоване церквою до дохристиянського народного свята *Громніці*; зі святом пов'язували сподівання на весну; вважалося, що цього дня зустрічаються і змагаються зима з літом» [14, с. 584]. В обстежуваній говірці це слово є фонетичним діалектизмом.

Лексика календарної обрядовості весняного циклу, зафіксована в діалектних текстах із с. Рогізного Яворівського р-ну Львівської обл., теж варта уваги дослідників. Наводимо лексико-семантичний аналіз лише окремих назв цієї тематичної групи за хронологією обрядових дійств.

*бас'ка*: *а потім ше йшли с'в'ата / Ве'ликод'н'і с'в'ата // йшла Бас'ка // то була ни'д'іл'а // д'іти худили ве'р'бу лумати / налу'мали суб'і тойі бас'к'і* // Як видно з контексту, у говірці села слово *баська* вживають у двох значеннях: 'вербові гілки, 'Вербна неділя'. Це народна назва великого церковного свята – Вхід Господній до Єрусалима. Походження назви *Вербна неділя* пов'язують з одним із символів цього свята – вербою. За спостереженнями О. Воропая, неділя за тиждень перед Великоднем називається *Вербною*, *Шутковою* або *Квітною* [2, с. 249]. Друге значення слова *баська* у мікросистемі говірки розвинулося лексико-семантичним способом. Слова *баська* немає в «Словнику української мови» в 11-ти томах. У «Надністрянському регіональному словнику» Г. Шила (як відомо, цей говір межуює із надсянським) слово *баська* подано як однозначне – 'вербові котики' [41, с. 49]. Діалектизм *баська* – «результат видозміни значення слова *базя* 'вівця', зумовленої подібністю пухнастих котиків на дереві до ягняти. Інші аналогічні назви того самого суцвіття: *котик*, *баран-*

*чик*» [10, с. 114–115]. Слово *баська* в обстежуваній говірці є власне лексичним діалектизмом, що виник у результаті метафоризації. Ця назва може вживатися як в обрядових, так і в позаобрядових контекстах.

*Виликодна п'їетнин'ка*: *то ў Виликодну п'їетнин'ку / то їдут ўс'і рану ду'церкви / дес' гу'дина вос'ма* // У мікросистемі говірки с. Рогізного Яворівського р-ну Львівської обл. функціонує фонетично-морфологічний діалектизм – відносний прикметник твердої групи *виликодній*, відповідником якого в українській літературній мові є прикметник м'якої групи *великодній*. Загальноприйнятому слову *п'ятниця* в обстежуваній говірці відповідає зменшено-пестливе найменування *п'їетнин'ка*, причому це слово зазнало фонетичної зміни, а саме *a* → *e* після м'якого приголосного *й*. Ця риса характерна для інших говірок південно-західного наріччя української мови.

*гунити ку'ц'урк'і*: *йшли ўс'і л'уди на ви'ч'ір-н'і // з'вони звунили / і туди гунили ку'ц'урк'і / гунили ку'ц'урк'і і с'н'ївали / таг'лад'н'і с'н'ївали // с'н'ївали прущ'р'їну* // Словосполучення *гунити ку'ц'урк'і* пов'язане з великодніми забавами. Значення цього діалектного фразеологізму можна з'ясувати в контексті: *а хлопці і ставили убу'рога / їден на дру'гугу ста'вали / туди тримали с'ру'ками і т'когу убу'рога ставили // а потім брали у'колу йшли / і брали ри'м'ін' / і їден за дру'гим гунили / о! / ни рас йаг декут'риі д'іс'таў'файн'і / ту таг гунили* // Вислів *гунити ку'ц'урк'і* позначає великодню обрядову гру, під час якої хлопці ставали в коло, брали ремінь і намагалися вдарити один одного. Безперечно, на сучасному етапі важко з'ясувати етимологію цього виразу, його не фіксують ні фразеологічні, ні тлумачні, ні етимологічні словники. Спробуємо з'ясувати семантику діалектного фразеологізму, опираючись на його компоненти. Так, дієслово *гунити* означає 'змушувати рухатися в певному напрямку' [35, с. 92]. Щодо походження і значення лексеми *ку'ц'урк'і* можна висловити хіба що припущення. Її не фіксують ні тлумачні, ні діалектні, ні етимологічні словники. Можливо, діалектизм *ку'ц'урк'і* пов'язаний зі словом *коцюрга*, що має значення 'палка, клюка' [29, с. 254]. Лексему *коцюрга* знаходимо в «Словарі української мови» Б. Грінченка. Разом із тим припускаємо, що назва *ку'ц'урк'і* може бути пов'язана із польським словом *kosur* 'кіт'. На сучасному етапі вислів *гунити ку'ц'урк'і* можна трактувати як ідіому, значення якої не впливає зі значень компонентів.

*стави'ти убу'рога*: *таг'лад'н'і с'н'ївали // с'н'ївали прущ'р'їну // а хлопці і ставили убу'рога /*

їден на другугу ставали / туди трималис'ї руками і тикогу убуорога с'тавили // . У словнику «Знаки української етнокультури» В. Жайворонок подає вислів *ходити оборога* з таким описом: «народна святчена гра (на Великдень); усередині церковної огорожі четверо осіб беруться одне за одного руками, а двоє стоять у них на плечах і так ходять» [14, с. 406]. Безперечно, діалектний вислів пов'язаний із словом *оборіг*, що має значення 'повітка на чотирьох стовпах для зберігання сіна, збіжжя і т. ін.' [31, с. 550]. У мікросистемі говірки с. Рогізного загальноновживаному *оборіг* відповідає фонетичний діалектизм *убур'іг<sup>x</sup>*, що є цілком закономірним, адже для надсянських говірок характерне сильне укання. Водночас слово *убур'іг<sup>x</sup>* є семантичним діалектизмом, бо його значення відрізняється від літературного відповідника, при цьому ці слова зберігають семантичний зв'язок. Слово *убур'іг<sup>x</sup>* у цьому вторинному значенні має відповідники *вежа*, *дзвіниця* в інших регіонах України. Так, слово *вежа* В. Жайворонок тлумачить так: «П'ять або шість осіб стають пліч-опліч, побравшись за руки, у них на плечах – ще два або три чоловіки, у тих ще один, і так ходять, утворивши своєрідну піраміду» [14, с. 68].

**р'ін'дз'іўка:** *пот'ім на 'веч'ір ту йшли д'іўч'етам р'ін'дз'у'вати і с'н'івали р'ін'дз'іўку //*. Риндзівки – величально-вітальні пісні, залишки відомих у давнину в Україні «волочільних» обрядів і пісень, які ще подекуди збереглися на Яворівщині. Риндзівки співали хлопці під вікнами дівчатам і одруженим на початку року жінкам на другий і третій день великодніх свят, ходячи з музикою від хати до хати. За змістом і ритмікою риндзівки – пісні колядкового типу, у яких різдвяний рефрен заступлено воскресним «Же Христос, же воскрес, же воістину же воскрес!». О. Воропай констатує, що «в Україні цей звичай держався ще першій половині минулого століття, а тепер відомий лише в деяких околицях Галичини, особливо на Яворівщині, де такі величальні пісні на Великдень називаються «риндзівками» [2, с. 246]. 1870 року В. Гнатюк видав яворівські риндзівки з поясненням, що «ці пісні співають хлопці на другий і третій день Великодніх свят дівчатам і молодицям, які вийшли заміж в останній сезон, в «зимне пущенне». Вони приходять уночі громадою з 20-30 осіб, з одним музикою, звичайно скрипалем (часом беруть і басиста), стають під вікном і співають усі в один голос. Коли скінчать, дівчина чи молодиця виносить їм за поріг кільканадцять писанок і звичайно додає ще дві чи три монети на почастивання; після цього парубки відходять

і під вікном іншої дівчини співають ту саму або іншу пісню» [6, с. 228]. Варто зазначити, що в «Словнику української мови» в 11-ти томах подано лексему *риндзівка* з маркуванням *етн.* (етнографічне) у значенні 'старовинна українська величальна пісня' [33, с. 536]. У діалектних текстах із с. Рогізного Яворівського р-ну Львівської області всі респонденти це слово вимовляють як *р'ін'дз'іўка*, хоча в інших населених пунктах Яворівщини (с. Наконечне Перше, с. Наконечне Друге, смт. Шкло) дослідники зафіксували різні фонетичні варіанти цього етнографізму, а саме: *ранцівка*, *ринцівка*, *рандзівка* [16, с. 152]. На думку дослідника Є. Луна, «одним із реліктових явищ українського обрядового фольклору є риндзівки. Вони були зафіксовані лише на Яворівщині (Львівської обл.) і збереглися тут почасти у побутовому функціонуванні до наших днів» [19, с. 47]. Як було зазначено вище, відкривачем риндзівок по праву вважається В. Гнатюк. Але сам він по п'ятьох роках після публікації риндзівок у 1909 році натрапив на їх першовідкривача І. Вагилевича і сказав про це у виданні «Колядки і щедрівки» у 1914 році. Щодо етимології слова *риндзівка* немає єдиної думки. Існує цілий ряд слів із цим же коренем: *риндзівка*, *риндзювати*, *риндзівник*, *риндзювання*. І. Вагилевич вважав, що назва *риндзівка* походить від *тинди-ринди*. В. Гнатюк намагався пов'язати його зі словами *рядня* 'лахи', *ряднявий* 'обдертий'. Мотивував це тим, що «колись риндзівки могли виконувати лише бідні, обдерті люди» [6, с. 228]. Хоча на Яворівщині і вживається слово *ряднявий* у значенні 'обдертий, діравий', все ж наведене припущення не є достатньо переконливим. В. Щурат аргументовано намагався довести, що назва *риндзівка* походить від литовського *ringa*, тобто 'волокіта' [42, с. 3]. В. Лев у 30-х роках ХХ ст. зафіксував звучання цього слова як *ранцівка* і при тому повідомив, що самі виконавці виводять його від слова *рано*, бо «співали вони їх аж до рана» [17, с. 588]. Усі наведені аргументи вчених щодо етимології назви *риндзівка* не зовсім переконливі. На наш погляд, досить вірогідною є версія В. Щурата. Заслуговує на увагу гіпотеза В. Гнатюка, який пов'язував походження цього слова із діалектизмами *рядня* 'лахи', *ряднявий* 'обдертий'. Варто зазначити, що лексему *риндавий* у значенні 'обдертий' зафіксував М. Онишкевич на Бойківщині. У «Словнику бойківських говірок» є діалектизм *риндати* зі значенням 'цигикати, тирликати' (на скрипці). [24, с. 174]. За свідченням інформаторів, хлопці ходили з музиками, тому, імовірно, слова *риндати* і *риндзівка*

етимологічно споріднені. У «Словнику української мови» в 11-ти томах є слово *тинди-ринди* з таким тлумаченням: «Уживається в знач. присудка на позначення пустої, безмістовної розмови» [34, с. 114]. Висловлюємо припущення, що це слово також генетично пов'язане з етнографізмом *риндзівка*. В «Етимологічному словнику української мови» наведено вокабулу [трінди], зазначено, що це приспів, пов'язаний з **трінди-рінди**, подано споріднені слова з інших слов'янських мов, а саме з рос. *трындить* 'говорити те саме', пол. *tryndy-gyndy* 'приспів'. Далі сказано, що це «звуконаслідувальне утворення, можливо, пов'язане з *тринькати* у знач. 'бренькати'» [12, с. 639].

**р'ін'з'увати:** *а 'поти́м хло́пці́ ше 'веч'ірум ху́дилир'ін'з'увати д'іу́ч'етам/ху́дилир'ін'з'увати// іа зна́йу / ми пр'і́шли р'ін'з'увати / а з'рош'і ни пла́тили з'р'ішми / да́вали 'йа́йці́ 'питу // а 'тійі хло́пці́ шо ру́били / 'йа́йці́ 'випи́ли // а 'була та́ка 'йаблу́нка / 'була // на 'ка́жду 'г'ілку 'тійі ша́ра́лупи пу́нач'іпа́ли / пу́нач'іпа́ли // 'рану с'тали / йо́ї! / 'наш'і 'йаблу́нка 'йа́йці́ по'ро́дила // та́г 'бу́ду інти́ресну / та //*. Риндзювати – це значить співати на Великдень попід вікнами тих осель, де були молоді дівчата. На думку української фольклористики І. Коваль-Фучило, «риндзювання можна назвати великоднім колядуванням» [16, с. 152]. Лексеми *риндзювати* не фіксує «Словник української мови» в 11-ти томах.

**Висновки.** Серед назв, пов'язаних з календарною обрядовістю зимового циклу, було виявлено вузьколокальні діалектизми ендемічного характеру, що не відомі в інших говорах південно-західного наріччя української мови, а саме: *Ш'ч'ідрачка* 'Водохреща', *ш'ч'ідрачка* 'щедрівка', *ту'рун'у* 'тур, бичок'. Вони виникли на власному діалектному ґрунті. Слово *В'іл'йа* латинського походження, яке в мікросистему говірки потрапило через посередництво польської мови. Найбільше виявлено фонетичних діалектизмів, які відрізняються від літературних відповідників певними звуками: *Муку'лайа*, *пири'веслу*, *кул'ідувати*, *Ш'ч'ідриї'веч'ір*, *ш'ч'ідру'вати*, *вудіц'а*, *Трох с'в'і'тих*, *Ст'р'іти'н'а*. Водночас функціонують лексеми, які є нормативними в українській літературній мові: *ку'т'а*,

*с'н'і'нок*, *д'ідух*, *Р'із'д'во*. І це цілком закономірно, оскільки говірка с. Рогізного – невід'ємна частина загальноукраїнського мовного простору. Варто зазначити, що лексику календарної обрядовості зимового циклу репрезентують також назви, які можуть уживатися як в обрядовому, так і в позаобрядовому значенні: *пири'веслу*, *вудіц'а*, *с'н'і'нок* та ін. Серед аналізованої групи лексем виявлено демінутиви: *с'н'і'нок*, *вудіц'а*, *ту'рун'у*. Зменшено-пестливі суфікси несуть певне функціональне навантаження, свідчать про особливе ставлення діалектоносців до традиційних обрядодій. Деякі геортоніми можуть вступати в синонімічні відношення: *Ш'ч'ідрачка*, *Ш'ч'ідриї'веч'ір*.

Отже, підсумовуючи, можемо стверджувати, для лексики календарної обрядовості весняного циклу с. Рогізного Яворівського р-ну Львівської обл. характерні як загальноукраїнські, так і діалектні особливості. За нашими спостереженнями, лише незначна кількість лексем чи словосполучень не відрізняється від відповідників української літературної мови, а саме: *вє'ли'код'н'і с'в'ата*, *Паска*. Водночас серед найменувань весняного циклу функціонує чимало фонетичних діалектизмів: *вє'ли'код'н'ії пуні'д'і'лук*, *убли'вати*, *убу'р'іє'* та ін. Серед назв на позначення весняної обрядовості в с. Рогізному Яворівського р-ну Львівської обл. зафіксовано вузьколокальні діалектизми, а саме: *р'ін'дз'і'юка* 'старовинна українська величальна пісня, яку виконували хлопці дівчатам у Світлий понеділок', *р'ін'дз'увати* 'виконувати риндзівки'. Ці лексеми є, по суті, елементами ендемічного (унікального) характеру, бо позначають звичаї, які збереглися лише на незначній території Надсяння, а саме на Яворівщині. Ці слова – не тільки вузьколокальні діалектизми, а одночасно й етнографізми, бо засвідчують неповторність, багатство, своєрідність духовної культури представників надсянських говірок.

Лексика календарної обрядовості загалом, а зимового та весняного циклів зокрема, що побутує в с. Рогізному Яворівського р-ну Львівської обл., надзвичайно різноманітна, багата на явища ендемічного характеру. Вона може слугувати надійним джерелом для мовознавчих, етнографічних, культурологічних студій.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аркушин Г. Словотвір назв християнських свят у західнополіських говірках. *Берегиня: всеукраїнський народознавчий кварталник*. Київ, 2000. № 3. С. 18–26.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Харків: Фоліо, 2005. 508 с.
3. Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів: Піраміда, 2023. 552 с.
4. Глуховцева К. Д. Локалізми в системі українських східнословобожанських говірок. *Волинь–Житомирщина*, 2001. № 6. С. 177–182.

5. Глушко М., Хомчак Л. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби). Львів, 2017. 592 с.
6. Гнатюк В. Гаївки. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1909. Т. XII. 267 с.
7. Гримашевич Г. І. Ендемізми в поліських говірках. *Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2004. 289–294.
8. Гриценко П. Локалізми у структурі діалектної мови. *JAZYKOVEDNÉ ŠTÚDIE*. Bratislava, 2010. XXVIII. S. 236–244.
9. Гоца Е. Назви календарно-обрядових свят у говірках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2019. Вип. 2 (42). С. 38–44.
10. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 1. 630 с.
11. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 2. 572 с.
12. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ: Наукова думка, 2006. Т. 5. 704 с.
13. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 6. 568 с.
14. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
15. Жилко Ф. Т. Говори української мови. Київ. 1958. С. 91.
16. Коваль-Фучило І. Ринцівки – українське великоднє колядування (у контексті польського «дингуса-шмігуса» і білоруських волочених пісень). *Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу. Матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання»*. Одеса, 2011. С. 152–153.
17. Лев В. Фольклор Яворівщини. *Яворівщина і Краковеччина. Регіональний історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк, 1984. С. 588.
18. Лесів М. Назви великих християнських празників в українській мові та християнській традиційній культурі. *Християнство й українська мова: Матеріали наукової конференції*. Львів, 2000. С. 50–57.
19. Луньо Є. Риндзівки. *Народна творчість та етнографія* 1993. № 3. С. 47–53.
20. Мигoliniць О. Ф. Назви християнських свят на честь Пресвятої Богородиці в українських закарпатських говірках. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 42. Т. 3. С. 76–81.
21. Мигoliniць О. Календарно-обрядові назви літнього циклу в українських закарпатських говірках. *Лінгвальний та екстралінгвальний аспекти комунікації в мультикультурному середовищі Закарпаття: монографія*. Ужгород: РІК-У, 2021. С. 34–52. 10.
22. Мигoliniць О. Календарно-обрядові назви осіннього циклу в закарпатських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2021. Вип. 2 (46). С. 139–144.
23. Никончук М. В., Никончук О. М. Ендемічна лексика Житомирщини. Житомир, 1989. 272 с.
24. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984. Ч. 2. 515 с.
25. Осташ Н. Про українські народні назви християнських свят: Водохрещі. *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 290–299.
26. Осташ Н. До питання про назви християнських свят українців (Вербна неділя). *Християнство й українська мова: матеріали наук. конф.* Львів, 2000. С. 314–326.
27. Осташ Н. Про назви літніх християнських свят українців: Зелені свята. *Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 248–268.
28. Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Львів. 2017. 20 с.
29. Словарь української мови: в 4 т. / За ред. Б. Грінченка. Київ, 1908. Т. 2. 573 с.
30. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1973. Т. IV. 839 с.
31. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1974. Т. V. 840 с.
32. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1975. Т. VI. 832 с.
33. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1977. Т. VIII. 927 с.
34. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1979. Т. X. 658 с.
35. Словник української мови: у 20 т. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 2. 975 с.
36. Тищенко, Т. М. Ендемізми як відображення номінаційних та ареалогічних процесів у східноpodільських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*, 43. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. С. 124–129.
37. Українські говірки південно-західного наріччя: Тексти / Упорядник та автор передмови Н.М. Глібчук. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 238 с.
38. Хобзей Н. Лексика календарної обрядовості в українських говірках Мараморощини та Сучавщини на тлі гуцульських говірок. *Rozprawy Slawistyczne*. Lublin: UMCS, 2002. 19. S. 143–155.
39. Шарапа М. Культурна семантика у встановленні семантичної структури обрядових назв (на прикладі деяких середньоподільських назв весняної обрядовості). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Філологія*. 2010. Вип. 12. С. 121–126.

40. Шарапа М. Середньополіські назви обрядових часових понять на позначення весняно-літніх календарних дат та періодів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського*. 2013. Вип. 17. С. 137–143.

41. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'кевича НАНУ, 2008. 288 с.

42. Щурат В. Глаголки і риндзівки. *Діло*, 1910. Ч. 95, С. 6–7.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

*Дата першого надходження статті до видання: 02.02.2026*  
*Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026*  
*Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026*